

Mariusz Samoraj

*Uniwersytet Warszawski**

E-mail: msamoraj@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2236-13 44

Działalność Ireny Wojnar na forum organizacji międzynarodowych InSEA i UNESCO**

Summary

IRENA WOJNAR'S INVOLVEMENT IN INTERNATIONAL ORGANISATIONS: InSEA AND UNESCO**

The article focuses on Irena Wojnar's collaboration with UNESCO and InSEA. It presents the most important areas of Irena Wojnar's activity in these organisations (participation in congresses, projects and publications). In addition, the key ideas that Irena Wojnar promoted in these organisations are also presented. The research material I analysed was primarily Irena Wojnar's publications related to the traditions and ideas propagated by UNESCO and InSEA, as well as congress documentation collected by Irena Wojnar. An important source of information for me was also the lectures given by Professor Irena Wojnar, whom I heard at numerous conferences and seminars organised in Poland and abroad, as well as the direct conversations I had with her (e.g. during the 5th European InSEA Congress in Warsaw). The paper begins with a brief introduction. Then, in two main parts, I discuss Irena Wojnar's activities and the ideas she promoted within the framework of her cooperation with UNESCO and then within her activities at InSEA. The article concludes with a summary in which I highlight the role that Irena Wojnar played in disseminating the ideals of UNESCO and InSEA in Polish pedagogy and in promoting Polish aesthetic thought, the theory of education through art and humanistic education in the world.

Keywords: education through art, humanist education, education for peace

* Adres: Wydział Pedagogiczny UW, ul. Mokotowska 16/20, 00-561 Warszawa

** Finansowanie publikacji: Uniwersytet Warszawski

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie działalności Ireny Wojnar na forum dwóch organizacji międzynarodowych: The International Society for Education through Art (InSEA) i United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). Kolejnym zamysłem jest przegląd najważniejszych idei, które promowała w ramach tej współpracy oraz działań, w które była zaangażowana.

Podjąłem to zadanie jako uczeń realizujący idee edukacyjne profesor Wojnar od czterdziestu lat. Przez wiele lat inspirowała mnie ona do aktywności naukowej na forum międzynarodowym, co spowodowało, że to właśnie idee promowane przez tę Uczoną w ramach zagranicznych kongresów i konferencji były mi szczególnie bliskie. Często stanowiły dla mnie punkt wyjścia do przygotowywanych wystąpień i referatów, podstawę podejmowanych studiów i badań. Są to nie tylko wątki związane z tematem wychowania przez sztukę, który przez wiele lat stanowił główny obszar zainteresowań badawczych Wojnar. Działając na forum międzynarodowym, podejmowała ona także zagadnienia edukacji humanistycznej, wyrażała troskę o rozwój wspólnoty ogólnoludzkiej w perspektywie „ziemi ojczyzny” (określenie Edgara Morina), promowała postulat edukacji permanentnej i ideę kultury pokoju.

Przez ponad trzydzieści lat (począwszy od połowy lat 60. do końca lat 90. XX w.) współpraca z organizacjami międzynarodowymi stanowiła bardzo ważny obszar aktywności naukowo – badawczej Wojnar. W tym okresie była ona aktywną uczestniczką międzynarodowych kongresów, współautorką publikacji przygotowywanych z udziałem ekspertów z różnych stron świata, a także badaczką, która propagowała idee InSEA i UNESO w polskiej pedagogice. Od końca lat 90. kiedy to wiek i stan zdrowia uniemożliwiły Irenie Wojnar podróżowanie, wciąż śledziła ona kolejne publikacje, raporty z konferencji i kongresów, kontynuowała korespondencję z niektórymi członkami InSEA i UNESCO. Jeżeli przyglądamy się spuściźnie profesor Wojnar i próbujemy wydobyć z niej to, co jest szczególnie ważne, co pozwala zrozumieć wkład Uczonej w rozwój pedagogiki, nie możemy pominąć tego obszaru jej pracy. Był on bowiem (i jest do dnia dzisiejszego) inspiracją dla wielu jej uczniów, zarówno tych, którzy kontynuują badania w określonych obszarach badawczych, jak i tych, którzy starają się podtrzymywać współpracę ze wspomnianymi organizacjami.

W niniejszym artykule omówię kolejno najważniejsze zagadnienia związane ze współpracą Wojnar z UNESO, a następnie z InSEA. Skoncentruję się na konkretnych inicjatywach, w które angażowała się profesor Wojnar (kongresy, konferencje, publikacje), a także zasygnalizuję najważniejsze idee, które promowała w ramach tej działalności. Podstawą są dla mnie dane biograficzne i bibliograficzne (Piejka, 2013), a także te teksty autorstwa Wojnar, które albo zostały przygotowane dla

UNESCO i InSEA, albo wprost odnoszą się do kongresów i sympozjów, w których ona uczestniczyła. Ważne źródło wiedzy stanowią dla mnie także liczne rozmowy, które na przestrzeni kilkudziesięcioletniej współpracy prowadziliśmy, zgromadzone przez autorkę *Wychowania estetycznego* dokumentacja dotycząca zagranicznych kongresów oraz referaty i wykłady Wojnar, których mogłem wysłuchać podczas organizowanych przez nią spotkań naukowych, nie tylko w Polsce.

Działalność Ireny Wojnar na forum UNESCO

Działania Wojnar na forum UNESCO były możliwe dzięki jej współpracy z Bogdanem Suchodolskim, który był mandatariuszem wstąpienia Polski do tej organizacji 16 listopada 1945 r. w Londynie. Współpracę z UNESCO Wojnar rozpoczęła w 1968 r. Ostatni kongres, w którym uczestniczyła, miał miejsce w roku 1992. Aktywna działalność profesor Wojnar w ramach tej organizacji trwała więc dwadzieścia cztery lata. W tym okresie Wojnar zaznaczyła swoją obecność w UNESCO przede wszystkim jako ekspert w dziedzinie estetyki i wychowania przez sztukę, edukacji i samoedukacji permanentnej, edukacji kulturalnej, wychowania dla pokoju i kształtowania kultury pokoju. Odzwierciedla to m.in. tematyka referatów, które wygłaszała podczas międzynarodowych kongresów UNESCO. W latach 1968–1969 były to wystąpienia w Wenecji i dotyczyły twórczości i ekspresji, w 1972 r. w Grenoble oraz w 1978 r. w Hamburgu – edukacji permanentnej, w 1974 r. w Paryżu i w 1977 r. w Rostocku – znaczenia wychowania estetycznego w kształceniu ogólnym człowieka (Piejka, 2013, s. 77–79). Wskazują na to także publikacje, których Wojnar była autorką lub współautorką. Przykłady, które można przywołać, to opracowanie międzynarodowej bibliografii na temat wychowania estetycznego (Wojnar, 1978), a także międzynarodowy raport *Areas of Learning Basic to Lifelong Education*, przygotowany przez zespół dziewięciu ekspertów pod przewodnictwem Paula Lengrand (Lengrand, 1986). Twórczyni teorii wychowania estetycznego jest autorką rozdziału poświęconego roli i znaczenia sztuki w procesie permanentnej samoedukacji, który został zamieszczony w tym raporcie (Wojnar, 1986). Polskie wydanie tej książki: *Obszary permanentnej samoedukacji*, w przekładzie Ireny Wojnar i Jerzego Kubina, ukazało się w roku 1995. Jest to przykład zaangażowania profesor Wojnar w promowanie ideałów UNESCO na gruncie polskiej pedagogiki. W wielu swoich tekstach analizowała ona raporty i inne publikacje, które powstawały pod auspicjami tej organizacji, podkreślając ich znaczenie dla myślenia o edukacji i szerzej – dla myślenia o interakcji człowiek – świat (m.in. Wojnar 2000, 2008). Profesor upowszechniała idee i postulaty UNESCO w różnych gremiach i środowiskach naukowych w Polsce. Jednym z nich był Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”

przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, z którym Wojnar była związana od roku 1970 do swojej śmierci. Przez wiele lat kierowała w nim Zespołem Edukacji i Kultury (już sama ta nazwa nawiązuje do jednego z podstawowych celów UNESCO: promowania określonych wartości poprzez kulturę i edukację), organizując liczne konferencje i sympozja naukowe. Odwoływanie się do inicjatyw i działań UNESCO, wskazywanie raportów, jakie powstały w ramach tej organizacji, stanowiło stały i merytorycznie bardzo ważny motyw aktywności profesor Wojnar w Komitecie. Potwierdzają to m.in. takie publikacje, jak: *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku* (Wojnar, Kubin (red.), 1996; *Edukacja i kultura. Idea i realia interakcji* (Wojnar, 2006); *Alternatywy i zobowiązania* (Wojnar, 2012).

Opisanie wszystkich idei UNESCO, które Wojnar uznawała za ważne i godne upowszechniania wymagałoby osobnej monografii. Poniżej zasygnalizuję więc tylko kilka z nich, odnoszących się bezpośrednio do podstawowego przesłania UNESCO: budowania porozumienia między ludźmi poprzez edukację i kulturę.

Przesłanie to zostało wyrażone w Akcie Konstytucyjnym UNESCO (1947). W preambule do niego zapisano: „Skoro wojny biorą początek w umysłach ludzi, to także w umysłach ludzi trzeba budować podstawy pokoju” (zob. UNESCO, 1947). Z tak sformułowanego założenia wynikają podstawowe cele działania UNESCO, które określono jako przyczynianie się do utrzymania pokoju i bezpieczeństwa, zacieśnianie przez edukację, naukę i kulturę współpracy między narodami w celu zapewnienia powszechnego poszanowania sprawiedliwości, praw człowieka oraz fundamentalnych wolności dla wszystkich ludzi, bez względu na rasę, płeć, język lub religię.

Profesor Wojnar nie tylko pokazywała, jak ważne w realizowaniu tych celów są działania edukacyjne wykorzystujące kulturę i sztukę, ale też promowała je w polskiej pedagogice. Wychowanie dla pokoju określała jako przekazywanie uniwersalnych wartości i kształtowanie trwałych postaw, rozwijanie umiejętności pozwalających być aktywnymi obywatelami świata i umożliwiającymi pokojowe współistnienie ludzi (Wojnar, 2000, s. 120; Wojnar, 2008, s. 61). Wskazywała ważne inicjatywy UNESCO w tym zakresie, m.in. Międzynarodowy Rok Szerzenia Kultury Pokoju (2000). Wprowadzono wówczas pilotażowy program edukacyjny w 15. krajach świata. Wartości, na które ukierunkowano działania kulturalne i edukacyjne, to: prawa człowieka, demokracja, międzynarodowe zrozumienie, solidarność, zachowanie dziedzictwa kulturowego, tożsamość osoby wobec innych, internacjonalizm, ochrona środowiska, rozwój duchowy. Wojnar dostrzegała w tej inicjatywie przezwyciężenie powierzchownego i upolitycznionego hasła „walki o pokój” i realne działania na rzecz oddolnego „czynienia pokoju” (Wojnar, 2000, s. 110). Wskazywała na doniosłe znaczenie eksponowanych przez UNESCO założeń, zgodnie z którymi:

[...] każdy członek społeczeństwa powinien uznawać wartości określające dobre samopoczucie ludzi, takie jak sprawiedliwość, wolność, odpowiedzialność, równość, godność, poczucie bezpieczeństwa, solidarność; każdy członek społeczeństwa może być aktywny w lokalnej wspólnocie, a także winien być przygotowany do realizowania harmonii na skalę globalną, akceptując jednocześnie zróżnicowanie ludzkości; każdy członek społeczeństwa winien realizować działalność indywidualną i w ramach wspólnoty, na rzecz ochrony środowiska w celu zapewnienia prawa do zrównoważonej przyszłości dla nadchodzących pokoleń (Wojnar, 2000, s. 120).

Wojnar zaznaczała, że z problematyką wychowania dla pokoju ściśle związane jest zagadnienie twórczej różnorodności świata. Często przywoływała w tym kontekście Raport UNESCO pod redakcją Javiera Pereza de Cuellar *Our Creative Diversity* (1996), który powstał jako efekt Światowej Dekady Rozwoju Kulturalnego UNESCO/ONZ (lata 1988–1997). O raporcie tym pisała:

W dokumencie tym mamy też niezwykle sformułowaną koncepcję rozwoju. Rozwój to stałe rozszerzanie i wzbogacanie możliwości wyboru; taka jest właśnie intencja wszelkiego rozwoju – nie więcej lub bogaciej, efektywniej, dostatniej – tylko więcej możliwości różnego rodzaju wyborów. Ten dokument jest – jak myślę – dla pedagogów pewnym źródłem nowych refleksji wyznacznikiem działania. Jest pewną propozycją uwzględnienia różnych aspektów tożsamości, myślenia o wzbogacającej roli inności i różnorodności, ale dzięki istnieniu także wspólnoty podstawowych wartości: być. Wspólnoty podstawowego wyznacznika, jakim jest wartość człowieka, jednostki, wspólnoty (Wojnar, 2000, s. 107–108).

Treść raportu, uwypuklająca wielką wartość ludzkiej różnorodności, stała się dla Ireny Wojnar ważną inspiracją w rozwijaniu jej idei trzech tożsamości człowieka (tożsamość narodowa, tożsamość kontynentalna, tożsamość uniwersalna). Analizując je, profesor Wojnar koncentrowała się na powiązaniach między różnymi wymiarami tożsamości i na potrzebie takich działań edukacyjnych, które pozwolą jednostce dostrzec jedność w swojej wewnętrznej złożoności, docenić wartość różnorodności ludzi i otworzyć się na możliwości tworzenia wspólnoty z innymi. Jest to podążanie drogą, którą wyznaczili autorzy raportu *Our Creative Diversity* i wyraźne wskazanie roli, jaką edukacja wielokulturowa i międzykulturowa może odegrać w wychowaniu dla pokoju.

UNESCO od początku swojego istnienia uznawało edukację za jedną z najważniejszych dróg realizowania swojego podstawowego przesłania. Zostało to podkreślone wielokrotnie, nie tylko w Akcie Konstytutywnym tej organizacji, ale też w raportach UNESCO poświęconych tej problematyce (m.in. Faure, 1975; Lengrand, 1986; Delors, 1996). Takie spojrzenie na edukację, które eksponuje jej zobowiązania zarówno wobec wszechstronnego rozwoju człowieka, jak i wobec celów ponadjednostkowych, społecznych, było bardzo bliskie profesor Wojnar. Na forum współpracy z UNESCO dała wyraz swoim przekonaniom w tym zakre-

sie przede wszystkim poprzez zaangażowanie się w projekt koordynowany przez Paula Lengranda. Dotyczył on potencjału edukacji permanentnej, ukazywanego przez pryzmat dziewięciu parametrów życia i rozwoju człowieka. Parametry te uznano za znaczące w równym stopniu dla edukacji interpretowanej egzystencjalnie, w ujęciu podmiotowym, jak też dla edukacji w kontekście społecznym (Wojnar, 2008, s. 110). Efektem końcowym projektu była wspomniana już publikacja *Areas of Learning Basic to Lifelong Education* (Lengrand, 1986). Szczególny wkład Wojnar do projektu Lengranda polegał na wyeksponowaniu roli sztuki i aktywności twórczej w edukacji człowieka. W rozdziale *Rola i znaczenie sztuki* podkreśliła ona, iż dwie idee są równie prawdziwe: „uczyć się, aby być” oraz „żyć, aby się uczyć”, ujmując bowiem sens ludzkiej twórczości i rozwoju. „One właśnie przybliżają nam oryginalność idei edukacji permanentnej, odpowiadającej otwartej koncepcji człowieka, który „wciąż staje się tym, kim jest” (Wojnar, 1995, s. 129). W „stawianiu się” człowieka, w budowaniu przez niego relacji z otoczeniem, szczególną rolę odgrywa aktywność twórcza. Argumentując swoje tezy profesor Wojnar przywołała opinie Henri Bergsona, zawarte w dziele *L'Évolution créatrice*. Przypomniała jego słowa:

Jeśli więc we wszystkich dziedzinach tryumfem życia jest twórczość, czyż nie mamy powodu przypuszczać, że życie ludzkie ma swoją rację istnienia w takich procesach twórczych, które mogą – w odróżnieniu od twórczości artysty i uczonego – dokonywać się w każdym momencie i u wszystkich ludzi: tworzeniu siebie przez siebie samego, powiększaniu osobowości dzięki wysiłkowi, który wytwarza wiele z małego coś z niczego i nieustannie pomnaża istniejące bogactwo w świecie (Bergson, 1907, za: Wojnar, 1995, s. 129).

Świadome swoich możliwości, odpowiedzialne (za siebie i za innych) i twórcze jednostki są nadzieją na budowanie pokojowej przyszłości świata. Rozwój ich potencjału powinna wspierać humanistyczna edukacja i jest to jedno z jej najważniejszych zadań. Istnieje wiele sposobów realizowania go, jednak szczególne możliwości w tym zakresie związane są ze sztuką. W ten sposób można podsumować przesłanie Wojnar, wynikające z jej współpracy z UNESCO. Wiele związanych z nim idei profesor Wojnar promowała także w ramach swojej działalności w InSEA – organizacji afiliowanej przez UNESCO.

Działalność Ireny Wojnar na forum InSEA

Początek współpracy Wojnar z Międzynarodowym Stowarzyszeniem Wychowania przez Sztukę InSEA miał miejsce w latach 50., podczas jej studiów na paryskiej Sorbonie, gdzie jako stypendystka Fundacji Forda przeczytała książkę angielskiego krytyka sztuki, poety i filozofa, Herberta Reada *Wychowanie przez sztukę* (Read, 1943). Promowane w niej idee wzbudziły bardzo duże zainteresowanie Uczzonej. Opisała je

w przygotowywanej wówczas rozprawie doktorskiej w zakresie estetyki: *Situation actuelle de la jeunesse par rapport a l'art*. Z Readem spotkała się osobiście w 1964 r., w Amsterdamie podczas Kongresu Estetyki. Kongresy Estetyki organizował Międzynarodowy Komitet Estetyki pod przewodnictwem promotora Ireny Wojnar, profesora Etienne'a Souriau. Odbywały się one co cztery lata, począwszy od 1960 r. Zachęcona przez Reada Wojnar doprowadziła do wydania polskiego przekładu jego książki *Wychowanie przez sztukę* (Read, 1976). Publikacja w tłumaczeniu Anny Trojanowskiej-Kaczmarzkiej poprzedzona została wstępem autorstwa Wojnar *Wizja człowieka uskrzydłonego*. Profesor Wojnar w tym eseju nazwała dzieło Reada swoistym manifestem w obronie człowieka zagrożonego przez procesy alienacyjne w cywilizacji technokratycznej i konsumpcyjnej. Jest to manifest ukazujący rolę i znaczenie sztuki oraz procesów twórczych w rozwoju człowieka, a także w przełamywaniu przez niego poczucia alienacji (Wojnar, 1976, s. LII). Głębokie przekonanie o wychowawczym potencjale sztuki, o ukrytych w niej możliwościach kształtowania jednostek i całych społeczeństw przenikało naukowe myślenie Ireny Wojnar już w okresie przygotowywania rozprawy doktorskiej. Spotkanie z Readem, zapoznanie się z głoszonymi przez niego poglądami, z pewnością to przeświadczenie ugruntowało.

Zainteresowanie ideami propagowanymi przez Reada zaowocowało także aktywną pracą Twórczyni teorii wychowania estetycznego na forum InSEA. Ta afiliowana przez UNESCO organizacja o światowym zasięgu, rozpoczęła swoją działalność podczas seminarium w Bristolu w 1951 r., a Read był inicjatorem jej powstania. InSEA połączyła się z istniejącą od roku 1904 Federacją nauczycieli rysunku *Fédération Internationale pour l'Education Artistique* (FEA).

InSEA to wspólnota wychowawców i ludzi dobrej woli, dostrzegających ogromny potencjał wychowawczy sztuki i aktywności twórczej człowieka. Jest to organizacja o zasięgu światowym, propagująca dialog kultur, edukację międzykulturową przez sztukę, upowszechniająca idee wychowania dla pokoju i kontynuująca pacyfistyczne działania Reada. Organizuje ona cykliczne światowe i regionalne kongresy, stanowiące forum wymiany wyników badań nad problematyką wychowania przez sztukę. InSEA promuje kreację i aktywność twórczą, nie tylko w procesach edukacji dzieci i młodzieży, ale także całego społeczeństwa – w kontekście idei edukacji permanentnej. To specyficzne forum współpracy międzynarodowej, podejmujące różnorodne projekty badawcze, artystyczne i edukacyjne.¹

Profesor Wojnar brała udział w pracach InSEA od końca lat 50. (pierwszy międzynarodowy kongres, w którym uczestniczyła, odbył się w roku 1958 w Bazylei).

¹ Na temat działalności InSEA pisałem szerzej w artykule: *Współpraca Zakładu Teorii Wychowania Estetycznego z INSEA. Historia i współczesność*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 2017, nr 4 (246), s. 139–151.

Wielokrotnie była wybierana do władz tej organizacji – w latach 60. do władz regionalnych (Regional Council) i europejskich (European Council), w latach 70. i 80. – do władz światowych (World Council). W okresie 1988–1991 pełniła funkcję wiceprzewodniczącej tej organizacji. Współpracowała z najwybitniejszymi kontynuatorami idei Herberta Reada, jak Eliot Eisner, Elanor Hipwell, Marie-Froncoise Chanane, Anna Mae Barbosa, Kit Grauer, John Steers, Diederik Schonau. Za wybitne osiągnięcia i wieloletnią pracę organizacyjną i naukową na forum InSEA została odznaczona w 1989 r. nagrodą Edwina Ziegfelda.

Organizacja podkreślająca wychowawczy potencjał sztuki stała się dla Wojnar miejscem, w którym mogła wejść w dialog z ludźmi myślącymi podobnie jak ona, dzielić się własnymi doświadczeniami badawczymi i z biegiem lat wzmacniać swój autorytet jako światowy ekspert zajmujący się problematyką wychowania przez sztukę. Tytuły przytoczonych poniżej referatów, wygłaszanych przez Wojnar podczas regionalnych i światowych kongresów, symbolicznie odzwierciedlają najważniejsze zagadnienia badawcze, którym podporządkowana była jej praca w InSEA i które rozwijała także na gruncie polskiej pedagogiki.

Referat zaprezentowany na Kongresie w Pradze w 1966 r. nosił tytuł *L'art et la contribution à la formation de l'homme moderne* (Sztuka i jej różne dziedziny w kształtowaniu współczesnego człowieka). Jest to ten kierunek myślenia, który nie tylko wpisywał się w podstawowe idee głoszone przez INSEA, ale też bardzo wyraźnie rezonował w pracy Uczzonej w Polsce. Doskonałym tego przykładem są publikacje, które ukazały się w serii Sztuka – Kultura – Wychowanie. Zostały w nich prezentowane i poddane analizie różnorodne dziedziny wychowania estetycznego i zagadnienia z nim związane, np. wychowanie przez plastykę, wychowanie filmowe, teatralne, muzealne, drama, wychowanie literackie, twórczość itp. (m.in. Depta, 1979; Starzec, 1982; Pankowska, 1986; Bukowski, 1986; Malicka 1989; Gołaszewska 1989; Wojnar 1991).

Podczas Światowego Kongresu InSEA w Coventry *Art in rapidly changing world* (Człowiek w gwałtownie zmieniającym się świecie), który odbył się w 1970 r., Wojnar przedstawiła referat *Man educated through art* (Człowiek kształtowany przez sztukę). Sztuka została w nim ukazana jako jedna z podstaw humanistycznej edukacji i samookształtowania człowieka, jako swoiste narzędzie autokreacji jednostki, jej wszechstronnego rozwoju, ale też wkraczania w świat wartości. Warto podkreślić, że z biegiem lat problematyka szeroko rozumianej edukacji humanistycznej zajmowała coraz więcej miejsca w pracy badawczej profesor Wojnar. Na forum InSEA podejmowała tę problematykę głównie w odniesieniu do potencjału wychowawczego sztuki, natomiast z czasem (szczególnie w ostatnich latach pracy naukowej) pojawiły się też nowe wątki badawcze, takie jak np. postulat rozwijania myślenia alternatywnego (Fijałkowski, Wojnar, 2021) i myślenia w kategoriach ambiwalencji (Piejka, Wojnar, 2021).

Kongres w Budapeszcie w 1973 r. nosił tytuł: *The role and possibilities of visual/aesthetic education in forming a many sided, harmonious educated and progressive personality* (Rola i możliwości edukacji wizualnej/estetycznej w kształtowaniu wszechstronnej, harmonijnie rozwijającej się osobowości). Irena Wojnar swoje wystąpienie poświęciła zagadnieniu funkcji kulturotwórczych współczesnych muzeów (*Musee del' art à l'époque de révolution scientifique et technique: Prison des oeuvres ou centre culturel?*/ Muzeum sztuki w okresie rewolucji naukowo-technicznej: więzienie dzieł czy centrum kultury?).

Współczesne muzea, jak podkreśliła profesor Wojnar, są możliwością „trwałej obecności dzieł sztuki” o wartości nieprzemijającej, umożliwiając dialog ludzi współczesnych z doświadczeniami ludzi wszystkich czasów i kultur. Poza funkcją udostępniania, upowszechniania i uprzystępniania dzieł współczesne galerie i muzea przyjmują funkcje centrów kultury i kreacji artystycznej w czasie rzeczywistym, funkcje związane z edukacją i animacją kulturalną. Dzięki nowoczesnym środkom audiowizualnym dzieła podróżują w czasie i przestrzeni. Wychowanie muzealne do dnia dzisiejszego pozostaje ważnym obszarem badawczym w InSEA. Badania w tym zakresie prezentowane są m.in. na łamach czasopisma InSEA – *International Journal of Art and Design Education*. Problematykę tę Irena Wojnar upowszechniała także na gruncie polskiej pedagogiki, czego przykładem jest jej książka: *Muzeum, czyli trwanie obecności* (Wojnar, 1991).

Kongres Światowy w Hamburgu, który odbył się w 1987 r., nosił tytuł: *An Image of the World in a World of Images* (Obraz świata w świecie obrazów). Problematyka kongresu koncentrowała się na dominacji obrazów elektronicznych w świecie; obrazów, które modelują przestrzeń wartości i często prowadzą ludzi do życia szybkiego, łatwego, przyjemnego i pozbawionego zobowiązań etycznych wobec innych. Referat Wojnar zatytułowany był *Le champignon atomique et la colombe de la paix* (Grzyb atomowy i gołębek pokoju). Dotyczył procesu kształtowania się wspólnoty ludzi w perspektywie trwałych wartości, które odkrywa przed nami świat sztuki. Symbolem zobowiązań i działań na rzecz idei pokoju był gołąb wykreowany przez Pabla Picassa. W referacie profesor Wojnar uwypukliła potrzebę działań ratunkowych dla planety Ziemi w perspektywie zagrożeń ekologicznych i nuklearnych. W tym kontekście kształtowanie kultury pokoju uznała za jedno z podstawowych zadań edukacyjnych. Wskazała możliwości sztuki, do których można się odwoływać w pracy pedagogicznej, ukierunkowanej na realizację tych celów. Referat ten to kolejna egemplifikacja zaangażowania Uczzonej w promowanie idei wychowania dla pokoju. Nie tylko UNESCO było dla niej organizacją sprzyjającą nagłaśnianiu związanych z tym postulatów. Odpowiednim ku temu środowiskiem okazało się także InSEA, które w fundamenty swojej działalności wpisane ma pacyfistyczne poglądy Reada.

Problematyka Światowego Kongresu, który odbył się w 1993 r. w Montrealu, za-inspirowana była obrazem Paula Gauguina *Skąd przychodzimy? Kim Jesteśmy? Dokąd zmierzamy?* oraz myślą Bergsona, jednego z najważniejszych dla Wojnar, filozofów. Profesor Wojnar wygłosiła podczas kongresu wykład inauguracyjny zatytułowany *Trois dimensions de l'autoconscience esthétique de l'homme* (Trzy wymiary estetycznej samowiedzy człowieka). Dotyczył on perspektyw ewolucji twórczej człowieka „od samowiedzy do samostwarzania siebie”. Myślicielka podkreśliła w nim:

Dzięki syntezie percepcji, myślenia i odczuwania dokonuje się pobudzenie i wzbogacenie całej ludzkiej osobowości, a jego następstwem jest samowiedza i samokształcenie. Samowiedza w ujęciu estetycznym dotyczy człowieka w jego istocie, historycznej i zbiorowej, a także istnienia indywidualnego, które jest jedyne i niepowtarzalne. Samo-kształtowanie, tworzenie samego siebie – to droga do samospełnienia, synteza istoty człowieczeństwa i egzystencjalnych odmian jej konkretyzacji. Do człowieka należy stworzenie dzieła swojego własnego życia, do człowieka będącego egzystencją możliwą (Wojnar, 2000, s. 229).

Problematyka estetycznej samowiedzy człowieka stanowiła bardzo istotny obszar badawczy w pracy Wojnar. Już w 1982 r. poświęciła jej osobną książkę (Wojnar, 1982). Dzieliąc się swoją wiedzą w tym zakresie z międzynarodowym gremium członków InSEA, profesor Wojnar podkreśliła, jak ważne jest kształtowanie estetycznej samowiedzy człowieka w kontekście globalnych wyzwań współczesnego świata. Jest to jedna z podstaw ludzkiej kreacji, przekraczania tego, co wydaje się na trwałe określać nasze codzienne doświadczenia, otwierania się na przyszłość i jej alternatywne wizje.

W trakcie regionalnego kongresu zatytułowanego *Aesthetic Education through the Arts in Europe. Dimensions and Functions* (Wychowanie estetyczne przez sztukę w Europie. Wymiary i funkcje) w Lizbonie (1994 r.) Wojnar zaprezentowała niezwykle ważną i aktualną problematykę tożsamości indywidualnej oraz tożsamości kulturowej, o której już wspominałem, sygnalizując zagadnienia podejmowane przez nią na forum UNESCO. Swoje wystąpienie zatytułowała *Three identities – one understanding* (Trzy tożsamości – jedno porozumienie). Tym razem szczególnie mocno zaakcentowana została idea braterstwa i wspólnoty, do urzeczywistniania których powinniśmy dążyć. Wymaga to szczególnego docenienia, dowartościowania tożsamości uniwersalnej, czyli tożsamości „humanistycznego gatunku istot żyjących na Ziemi”. To ona łączy nas we wspólnym, ludzkim losie i dzięki temu może stanowić podstawę porozumienia i braterstwa, odczuwanego pomimo różnic.

Podobnie, jak w przypadku nagłaśniania idei wychowania dla pokoju, także promowanie koncepcji wielowymiarowej tożsamości człowieka zarówno na forum UNESCO, jak i w InSEA wskazuje, że Wojnar miała świadomość pewnych wspólnych fundamentów ideowych tych organizacji. Wystąpienia poświęcone tym zagadnie-

niom nie były przypadkowe. Powracanie do nich potwierdzało rangę, jaką przypisywała im autorka *Humanistycznych przesłanek niepokoju*.

Ukoronowaniem wieloletniej współpracy Wojnar z InSEA była organizacja V Europejskiego Kongresu InSEA w Polsce. Wraz z profesor Wojnar, pod patronatem Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Polskiego Komitetu InSEA, zorganizowałem prekonferencję badawczą w Zamku Królewskim w Warszawie (17–18.06.2000). Dalsza część Kongresu, z udziałem przedstawicieli trzydziestu dwóch krajów, odbyła się w dniach 19–21.06.2000 w Centrum Sztuki dla Dziecka „Zamek” w Poznaniu. Hasłem przewodnim Kongresu była myśl: *Education through Art. Time Passing and Time Enduring (Wychowanie przez sztukę. Czas który mija, czas który trwa)*. Referat wygłoszony przez Wojnar (pod tym samym tytułem, jaki nadaliśmy Kongresowi) dotyczył współczesnej interpretacji idei wychowania przez sztukę, inspirowanej, jak to określiła Profesor, „ideą wiecznego humanizmu”. Wojnar skoncentrowała się na takich zagadnieniach, jak: rozwijanie myślenia wizualnego i alfabetyzacji wizualnej poprzez edukację artystyczną i estetyczną, zadania edukacji wielokulturowej, ukierunkowanej na dialog kulturowy i pluralizm wartości. Mówiła także o miejscu i misji sztuki w edukacji ogólnej człowieka. W tym kontekście odnosiła się m.in. do znanych raportów edukacyjnych *Uczyć się aby być* (Faure, 1972); *Uczyć się bez granic* (Botkin, Elmandjra, Malitza, 1982); *Our creative diversity* (Perez de Cuellar, 1995).

Organizacja Kongresu została bardzo wysoko oceniona przez jego uczestników. Był on symbolicznym zwieńczeniem i swoistym domknięciem współpracy Wojnar z InSEA. Ówczesny przewodniczący tej organizacji, Diederick Schonau, podziękował profesor Wojnar za jej wysiłek, działania organizacyjne i badawcze, skierowane do działaczy zrzeszonych w InSEA. Podkreślił jej wielkie zasługi w tym zakresie, wieloletnie zaangażowanie i siłę oddziaływania jako autorytetu naukowego.

Po kongresie powstała książka pod moją redakcją, zatytułowana *Essays on Education through Art. Time Passing and Time Enduring* (Samoraj, 2002). W publikacji tej zamieściliśmy m.in. tekst Wojnar *Reflections on the 30th anniversary of death of Sir Herbert Read*. Trzydziesta rocznica śmierci Reada stała się dla Ireny Wojnar inspiracją do dokonania prospektywnej analizy współczesnej sytuacji wychowania przez sztukę². W jej pracy czytamy:

Sztuka podlega różnego rodzaju presjom osłabiającym jej wymowę humanistyczną, sublimującą, sama więc idea wychowania czy ocalenia przez sztukę musi ulec pewnemu osłabieniu. Napisałam „pewnemu” ponieważ pozostają w kręgu doznań szeroko przecież upowszechnianych, trwale wartości sztuki dawnej. Zdają się one jednak przegrywać z agresywną konkurencją skomercjalizowanych mediów, nagłaśniających zjawiska humanistycznie negatywne, atrofię wrażli-

² Tekst publikowany także w: „Plastyka i Wychowanie” nr 4/1998, *Sir Herbert Read (4 XII 1893 – 12 VI 1968) Refleksje w trzydziestolecie śmierci*.

wości wysublimowanej, chaos czy nawet „nihilizm” aksjologiczny, także w sferze wartości artystycznych. Na tym tle rysuje się także swoisty kryzys samej idei kreatywności (...). Kreatywność, podobnie jak eksponowana przez niektóre kierunki współczesnej pedagogiki podmiotowość, mająca wyznaczać sens edukacyjnego rozwoju człowieka, wydają się jednostronne i kalekie, jeżeli nie zostaną wkomponowane, wpisane w sferę wartości humanistycznych, społecznych (Wojnar 2002, s. 34–35).

Przytoczone słowa profesor Wojnar możemy odczytywać jako przepełnioną pedagogicznym niepokojem krytyczną ocenę realiów wychowania estetycznego we współczesnym świecie. Jednak są one także wyrazem jej niezachwianej wiary w możliwości oddziaływania przez wartości sztuki. Tym głębokim przekonaniem Wojnar potrafiła zarażać członków InSEA przez cały okres swojej współpracy z tą organizacją. Był to najgłębszy sens przesłania, któremu podporządkowała swoją działalność w tej organizacji.

Podsumowanie

Dorobek naukowy profesor Wojnar jest znany i doceniany nie tylko w Polsce. Przyczyniła się do tego już jej pierwsza ważna publikacja: *Esthétique et pédagogie*, będąca zredagowaną wersją napisanej na Sorbonie rozprawy doktorskiej. Książka została przetłumaczona na język hiszpański (1966) i włoski (1970). Dzięki temu promowane przez profesor Wojnar idee wychowawczego potencjału sztuki poznali nie tylko polscy pedagodzy.

Irena Wojnar jest też autorką innych publikacji wydawanych za granicą (np. *Pedagogia e valori umani: 10 lezioni all'Università di Padova* (Wojnar, 1990). Współpraca Uczzonej z organizacjami międzynarodowymi z pewnością w dużym stopniu wpłynęła na poznanie i docenienie jej dorobku – zarówno przez polskich, jak i zagranicznych odbiorców.

UNESCO i InSEA są to organizacje o światowym zasięgu, z doniosłymi ideami wpisanymi w ich tradycje i docenianym dorobkiem naukowym oraz organizacyjnym. Za sprawą zaangażowanej aktywności na ich forum Irena Wojnar wzmocniła swój naukowy autorytet. Przyczyniła się zarówno do upowszechniania ideałów UNESCO i InSEA w polskiej pedagogice, jak też do promowania w świecie polskiej myśli estetycznej, teorii wychowania przez sztukę i idei edukacji humanistycznej.

References

- Brzozą, H. (1982). *Wielość sztuk – jedność sztuki*. Sztuka – Kultura – Wychowanie. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

- Bukowski, J. (1986). *Postawy wobec sztuki najnowszej*. Sztuka – Kultura – Wychowanie. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Botkin, J. W., Elmandrija, M., Maliza, M. (1982). *Uczyć się bez granic: Jak zewrzeć „lukę ludzką”? Raport Klubu Rzymskiego*, tłum. M. Kukliński. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Depta, H. (1979). *Kultura filmowa, wychowanie filmowe*. Sztuka – Kultura – Wychowanie. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Faure, E. (1975). *Uczyć się, aby być*, tłum. Z. Zakrzewska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Fijałkowski, A., Wojnar, I. (2021). *Humanistyczne alternatywy pedagogów*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Gołaszewska, M. (1989). *Kultura estetyczna*. Sztuka – Kultura – Wychowanie. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Lengrand, P. (1986). *Areas of Learning Basic to Lifelong Education. Advances in Lifelong Education*. Hamburg: Institute for Education; Hamburg and Pergamon Press.
- Lengrand, P. (1995). *Obszary permanentnej samoedukacji*, tłum. I. Wojnar, J. Kubin. Warszawa: Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej.
- Malicka, M. (1989). *Twórczość, czyli droga w nieznanne*. Sztuka – Kultura – Wychowanie. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Milczarek-Pankowska, K. (1986). *Współczesny teatr poszukujący*. Sztuka – Kultura – Wychowanie. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Peccei, A. (1978). *Przyszłość jest w naszych rękach*, tłum. I. Wojnar. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Piejka, A. (2013). *Irena Wojnar – monografia bibliograficzna*. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Piejka, A., Wojnar, I. (2021). *Humanistyczne ambiwalencje globalizacji*. Warszawa: Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN.
- Read, H. (1943). *Education through Art*. London: Faber.
- Read, H. (1976). *Wychowanie przez sztukę*, tłum. A. Trojanowska-Kaczmarek. Wrocław: Ossolineum.
- Samoraj, M. (2017). Współpraca Zakładu Teorii Wychowania Estetycznego z INSEA. Historia i współczesność. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 4(246), 139–151.
- Samoraj, M. (red.). (2002). *Essays on Education through Art. Time Passing and Time Enduring*. Warszawa: Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak.
- Samoraj, M. (2002). Traditional culture, art and cultural identification of the younger generation in the little homelands. W: M. Samoraj (red.), *Essays on Education through Art. Time Passing and Time Enduring*. Warszawa: Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak.
- Starzec, H. (1982). *Kultura literacka*. Sztuka – Kultura – Wychowanie. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- UNESCO. (1947). Konwencja dotycząca utworzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury, podpisana w Londynie, dnia 16 listopada 1945 r., Dz. U. 1947 nr 46 poz. 242.
- Wojnar, I. (1963). *Esthétique et pédagogie*. Paris: Państwowe Wydawnictwo Naukowe –Editions Scientifiques de Pologne.
- Wojnar, I. (1964). *Estetyka i wychowanie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wojnar, I. (1966). *Estetica e pedagogia*, tłum. C. Gerhard. México: Fondo de Cultura Económica.
- Wojnar, I. (1970). *Estetica e pedagogia*, tłum. R. Squadrilli. Firenze: La Nuova Italia Edirrice.

- Wojnar, I. (1976). Wizja człowieka uskrzydlonego. W: H. Read, *Wychowanie przez sztukę* (s. 5–53). Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Wojnar, I. (1982). *Estetyczna samowiedza człowieka*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wojnar, I. (1986). The role and importance of art in life: Some thoughts on lifelong education conceived as “learning to be”. W: P. Lengrand (red.), *Areas of Learning Basic to Lifelong Education. Advances in Lifelong Education* (s. 143–162). Hamburg: Institute for Education; Hamburg and Pergamon Press.
- Wojnar, I. (1991). *Muzeum, czyli trwanie obecności*. Sztuka – Kultura – Wychowanie. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Wojnar, I. (1995). Rola i znaczenie sztuki. W: P. Lengrand, *Obszary permanentnej samoedukacji* (s. 129–146), tłum. I. Wojnar, J. Kubin. Warszawa: Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej.
- Wojnar, I., Kubin, J. (red.). (1996). *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*. Warszawa: Komitet Prognoz „Polska w XXI w.” przy Prezydium PAN.
- Wojnar, I. (1998). Sir Herbert Read (4XII 1893–12VI 1968). Refleksje w trzydziestolecie śmierci. *Plastyka i Wychowanie*, 4, 4–10.
- Wojnar, I. (2000). *Humanistyczne intencje edukacji*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Wojnar, I. (2002). Education through art. Time passing and time enduring, reflections on the 30th anniversary of the death of Sir Herbert Read. W: M. Samoraj (red.), *Essays on Education through Art. Time Passing and Time Enduring*. Warszawa: Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak.
- Wojnar, I. (2006). *Edukacyjna kultura przyszłości*. Warszawa: Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN.
- Wojnar, I. (2010). *Człowiek europejski. Korzenie i droga*. Warszawa: Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN.
- Wojnar, I. (2012). *Alternatywy i zobowiązania*. Warszawa: Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN.
- Wojnar, I. (2016). *Humanistyczne przesłanki niepokoju*. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Wojnar, I. (2021). *Humanistyczne ambiwalencje globalizacji*. Warszawa: Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN.
- Wojnar, I., Piejka, A., Samoraj, M. (2008). *Idee edukacyjne na rozdrożach XX wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.